

11. Iahodnikova V. V. Keis-metod (Case study) yak forma interaktyvnoho navchannia maibutnikh fakhivtsiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogica/25496.doc.htm
12. Iahupov V. V. Imitatsiini metody navchannia. Metod instsenuvannia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://eduknigi.com/ped_view.php?id=196

Одержано статтю: 12.02.2019

Прийнято до друку: 26.03.2019

УДК 378+371.13

DOI: 10.15330/esu.15.123-129

Оксана Сагач,

кандидат історичних наук, доцент,
Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського (м. Чернігів, Україна)

Oksana Sahach,

Candidate of historical sciences (PhD),
Associate Professor, Chernihiv Regional Institute of
Postgraduate Pedagogical Education
of K. D. Ushynskiy (Chernihiv, Ukraine)
Oksmos78@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЯК ОДНОГО З ЧИННИКІВ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A TEACHER'S RESEARCH CULTURE AS ONE OF THE FACTORS OF HIS/HER PROFESSIONAL GROWTH

Статтю присвячено проблематиці формування дослідницької культури вчителя як одного з визначальних чинників його неперервного професійного зростання. У поданому матеріалі підкреслюється актуальність підготовки педагога-дослідника який здатний до творчого підходу щодо власної професійної діяльності. Проаналізовано такі поняття як “культура”, “професійна культура”, “педагогічна культура”. Зроблено висновок щодо перехрещення, схожості структур та результатів, загальності рис понять “професійна культура” та “педагогічна культура”. Вказується на те, що категорія “професійна культура” відбиває конкретне джерело формування дослідницької культури та співвідноситься з дослідницькою культурою певної соціальної групи. Таким чином, дослідницька культура педагогів, одночасно є складовою дослідницької культури суспільства та специфічним видом професійно-педагогічної культури. Її формування у системі неперервної освіти можна розглядати як динамічний процес професійного зростання вчителя.

Ключові слова: професійна культура, педагогічна культура, дослідницька культура, професійне зростання, неперервна освіта, дослідницька діяльність.

The article is about the problem of formation of the teacher's research culture as one of the determinants of its continuous professional growth. The material emphasizes on the relevance of training a teacher-researcher who is capable of creative approach to his/her own professional activities. It is analyzed the following concepts: “culture”, “professional culture”, “pedagogical culture”. It is proved the mutual connection of concepts mentioned above. Conclusion is made about the intersection, the similarity of structures and results, the general features of such concepts as “professional culture” and “pedagogical culture”. It is determined that because of the professional culture a specialist manages his abilities and achieves more results. Fundamentals of professional culture are laid in the process of comprehensive

professional training, namely, methodological, theoretical, practical, ideological, humanitarian, and creative.

Pedagogical culture is regarded as a professional, and supporters of it are professional teachers. Pedagogical culture is the center of the teacher's professional culture, an important component of it, which is a dynamic entity, and the main purpose of it is the final product of the activity, and how it is being produced. It is indicated that the category "professional culture" reflects a specific source of formation of a research culture and correlates with the research culture of a particular social group. Thus, the research culture of educators is an integral part of the research culture of society and a specific kind of professional-pedagogical culture at the same time. The teacher-researcher is a high-class specialist who is aware in problems of modern schools and has a variety of research methods, special knowledge in pedagogy, psychology, and philosophy. Teacher-researcher must be able to find new sides in pedagogical phenomena and to find hidden connections and regularities in them which requires a general culture, professional pedagogical knowledge, and professional experience. Formations of a teacher's research culture in the system of continuous education can be considered as a dynamic process of his/her professional growth characterized with the level of professional training.

Key words: *professional culture, pedagogical culture, research culture, professional growth, continuing education, research activity.*

Постановка проблеми. В умовах модернізації освітньої системи в Україні, одним з основоположних завдань стає неперервність освіти, її інноваційна спрямованість, а освітня практика яка висуває нові вимоги до вчителя, потребує перетворення його функцій. Сучасний вчитель має не просто транслювати учням знання та досвід, а, у першу чергу, бути здатним до системного сприйняття педагогічної реальності та дії у ній, до проектування, конструювання, творчого характеру викладання, до вільної орієнтації у предметній області, має володіти дослідницькою культурою. Вчитель має бути творцем, дослідником здатним до аналізу, спостереження, знаходження аналогій, узагальнення, корегування педагогічних прийомів або засобів. Потреба у педагогах здатних до перетворювальної діяльності, інноваційного мислення, вимагає змін, починаючи від підготовки вчителя в межах предметно-професійної сфери, до розробки нового змісту, умов та механізмів розвитку його дослідницьких здібностей та вмінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідницької культури є міждисциплінарною, а отже її розгляд інтегрує філософські, психологічні та педагогічні підходи та концепції, що висвітлюються у дослідженнях Г. Ріккерта, Л. Виготського, С. Рубінштейна, В. Загвязинського, В. Сластенина. Формуванню вмінь дослідницької діяльності педагогів присвячено дослідження О. Мітрош, М. Гурьянова, М. Князян. М. Труфкіна у своїх студіях представляє дефініцію "дослідницька культура", аргументує актуальність і важливість її формування, подає аналіз таких понять як "педагогічна культура" та "педагогічне безкультур'я" [11]. Дослідження Т. Дерев'янка полягає у виявленні впливу педагогічних умов на рівень сформованості дослідницької культури вчителів предметів гуманітарного циклу. Авторка, аналізує структуру дослідницької культури педагога, визначає її структурні компоненти виявляє сутність цього поняття [3]. В. Буряк у своєму науковому доробку аналізує сутність та зміст педагогічної культури характеризує її як інтегративну характеристику педагогічного процесу [1].

Виокремлення невирішених частин проблеми. В умовах модернізації системи освіти виникає потреба у педагогічних кадрах, що володіють творчим інноваційним мисленням, отже здатні до перетворювальної діяльності, володіють дослідницькими вміннями, високим рівнем дослідницької культури. Питання

формування дослідницької культури вчителів, у системі неперервної педагогічної освіти, як одного з чинників їх професійного зростання, потребує подальшої розробки, окреслення пріоритетних підходів до вдосконалення цього процесу.

Метою статті є аналіз теоретичних засад формування дослідницької культури педагога як одного з визначальних факторів його неперервного зростання у системі неперервної професійної освіти, через розгляд філософських, психологічних та педагогічних студій з досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Виявлення основоположних характеристик та структури дослідницької культури вчителя, розкриття сутності цього поняття унеможлиблюється без характеристики особливостей таких категорій як “культура”, “професійна культура”, “педагогічна культура”. Етимологія терміну “культура” походить від латинського слова culture та перекладається як вирощування, розвиток, обробка. У подальшому це поняття було екстрапольовано на соціальну сферу, ним стали позначати виховання, освіту, розвиток, адже перш за все воно характеризувало внутрішній світ людини [12, с. 29-41].

Поняття “культура” є міждисциплінарним, отже слід звернутись до філософських, психологічних, соціологічних, педагогічних його трактовок. Соціологічна трактовка терміну “культура” не несе у собі ніякої оцінки і стосується способу життя будь-якого суспільства [2, с. 9-17]. У філософії категорія “культура” застосовується для визначення рівня досконалості вмінь та розглядається як становлення творчої особистості. Змістом культури є створення духовних цінностей у процесі творчої діяльності [9, с. 57-61]. Психологія вивчає культуру як своєрідну атмосферу психологічного розвитку особистості. Психологічний аспект вивчення культури пов'язаний із дослідженням психологічних механізмів дії творів культури на поведінку людей, їх світосприйняттям та духовним світом. У педагогіці культура розглядається через зміст культури особистості, яка проявляється через ерудованість, високий рівень його духовного розвитку, різнобічність, сформованість ціннісних орієнтацій [13; 11].

Аналізуючи дефініцію “професійна культура”, зауважимо на важливості розгляду її особливостей, задля виявлення сутнісних характеристик поняття “дослідницька культура”. Професійну культуру, в узагальненому значенні цього поняття, розуміють як знання, вміння, навички, володіння якими визначають фахівця як майстра у певній сфері діяльності. Її формування є результатом виокремлення певних видів професійної діяльності. Основоположною характеристикою високого рівня професійної культури фахівця є його здатність вирішувати професійні задачі та вміння професійно мислити. Професійна культура виділяється як атрибутивна властивість певної професійної групи людей. Н. Крилова тлумачить професійну культуру фахівця як переконаність у соціальній значимості його професії, розвинене почуття гордості щодо неї, працелюбство, працездатність, підприємливість, ініціативність, вміння швидко та ефективно вирішувати виробничі завдання, наявність організаторських здібностей, готовність розвиватись розширюючи власний професійний досвід. Саме через професійну культуру фахівець виявляє свої здібності, досягає максимальних для себе результатів. Основи професійної культури закладаються у процесі всебічної професійної підготовки, а саме методологічної, теоретичної, практичної та світоглядної, гуманітарної, творчої. Її розвиненість проявляється у високому рівні фахової майстерності, творчої самовіддачі, широкому професійному кругозорі, великому об'ємі спеціальних знань, інтересів, вмінь [5, с. 40-57].

М. Михнюк досліджуючи функціональні компоненти професійної культури педагога виділяє наступні: гносеологічний, психологічний, комунікативний, технологічний, етико-естетичний, інформаційний. Зміст першого з означених компонентів, гносеологічного, складають методологічна та дослідницька культура. Спрямовується він на пізнання та аналіз педагогічних явищ, визначення та усвідомлення необхідних для набуття дослідницьких умінь особистісних особливостей. Розвиток психологічної та рефлексивної культури передбачається психологічним компонентом. Зміст комунікативного компоненту професійної культури полягає у розвиненій мовленевій культурі та культурі спілкування. Означений компонент спрямований на набуття уміння діалогового спілкування, використання різноманітних способів та засобів інформаційно-знакового спілкування. Технологічний компонент складається зі знання теорії та методики викладання. Змістом етико-естетичного компоненту є етична та естетична культура викладача. Інформаційний компонент – забезпечує моніторинг і діагностику сформованого рівня професійних знань і вмінь учнів, та рівня розвитку професійної культури педагогів в цілому [6].

Виходячи з вище зазначеного, педагогічну культуру слід розглядати як професійну, носіями якої виступають професійні педагоги. Педагогічна культура є центром професійної культури вчителя та важливою її складовою, що являє собою динамічне утворення, основоположною метою якого є не тільки кінцевий продукт діяльності, але й те, як він виробляється. Під педагогічною культурою більшість дослідників розуміють сукупність норм, правил поведінки, виявлення педагогічного такту, педагогічної техніки, педагогічної майстерності, грамотності, освіченості.

В. Буряк характеризує сутність і структуру педагогічної культури аналізує її стан як у навчальному закладі так і у сім'ї. Науковець визначає її як інтегративну характеристику навчального процесу, яка складається з діяльності людей з передавання досвіду та результату цієї діяльності у вигляді знань, умінь, навичок. Дослідник звертає увагу на те, що тільки педагог може вирішувати ті освітні завдання, які постають перед суспільством на державному рівні. При цьому вчитель має розуміти ті особливості які притаманні сучасному розвитку культури [1, с. 21-22].

Проаналізувавши поняття “професійна культура” та “педагогічна культура” доходимо висновку щодо їх перехрещення, схожості структур та результатів, загальності рис. Педагогічна культура є тим цілим, частиною якого є його дослідницька складова, що являє собою самостійний феномен, який формується у процесі творчої педагогічної діяльності. Таким чином, категорія “професійна культура” відбиває конкретне джерело формування дослідницької культури та співвідноситься з дослідницькою культурою певної соціальної групи. Отже, за професійною спільнотою можна виділити дослідницьку культуру педагогів, яка одночасно є складовою дослідницької культури суспільства та специфічним видом професійно-педагогічної культури.

Дослідницька культура вчителя являє собою універсальну характеристику його дослідницької діяльності. Більшість дослідників розглядаючи мету та конкретні завдання будь-якого виду культури, у тому числі і дослідницької культури педагога, зауважують на тому, що всі вони мають вирішуватись у процесі діяльності та через діяльність У дослідницькій діяльності поєднується попередній досвід набуття знань, застосування інструментарію та методів щодо їх отримання, способів підходів щодо досліджуваного об'єкту. Результатом будь-якого дослі-

дження має стати сума об'єктивних знань та практичних результатів [10, с. 9-14]. Таким чином, визначальною метою дослідницької діяльності є набуття системного, об'єктивного знання у всіх можливих формах діяльності людини – повсякденному життю, політиці, економіці та, не в останню чергу, навчанні та вихованні. У педагогіці дослідження одночасно є процесом та результатом діяльності спрямованої на отримання нових знань щодо закономірностей, структури, механізмів навчання та виховання, методики організації навчально-виховної роботи, її змісту, принципів, методів та організаційних форм [14, с. 55-61].

Професійне зростання педагога, є фактором, що сприяє вдосконаленню його дослідницької культури, зразки якої вдосконалюються у процесі діяльності. Слід виділяти зовнішній та внутрішній бік дослідницької культури педагога. Дослідницька культура яка функціонує у педагогічному середовищі як соціальний феномен, являє собою зовнішній (*об'єктивний*) бік, внутрішній – є дослідницькою культурою особистості. Зовнішній бік відбиває дослідницьку культуру специфічного соціокультурного простору у який транслуються цінності, норми дослідницької культури та відповідні ним зразки діяльності. Означений простір утворюється педагогічною спільнотою яка зберігає та підтримує вказані вище складові, що стають для вчителя, який є суб'єктом, об'єктами освоєння. Сприймаючи та приймаючи цінності, перетворюючи їх у власній професійній діяльності, використовуючи у процесі пізнання, тобто освоюючи дослідницьку культуру педагогічної спільноти, вчитель стає її носієм. Отже, культура педагогічної спільноти функціонує саме завдяки кожному окремому педагогові, оскільки є індивідуальною, особистісною, та проявляється через його суб'єктивний простір. Виходячи з вказаного дослідницьку діяльність у педагогіці слід розглядати як індивідуальну (особистісну) та колективну взаємодію педагогів дослідників.

Педагог дослідник – це фахівець високого класу, який знає проблеми сучасної школи, володіє різноманітними дослідницькими методами, спеціальними знаннями з педагогіки, психології та філософії. Вчитель дослідник має вміти знаходити нове у педагогічних явищах та виявляти у них приховані зв'язки та закономірності, для чого необхідні загальна культура, професійні педагогічні знання, професійний досвід [4, с.110-116]. Він має бути особистістю відповідальною, активною, творчою, адже, вчитель, робота якого є творчою, завжди є дослідником. Такий вчитель завжди віддає перевагу власному баченню щодо вибору як об'єкта так і предмета дослідження, а також, тих засобів за допомогою яких досягається бажаний результат, адже, різноманітність методологічних варіантів надає певну свободу вибору та впливає на результат. Саме узагальнення досвіду творчо працюючих вчителів, серед іншого, є однією з умов розвитку їх дослідницької культури. Отже, змістом дослідницької культури вчителя є вміння визначати мету, висувати принципи, обґрунтовувати методи, вміння творчо формулювати рішення педагогічних задач.

Як зазначає Т. Дерев'янку системоутворюючим чинником процесу вирішення творчих професійних задач є дослідницькі вміння. Зазначений процес складається з певної послідовності дій: аналізу, конструювання, прогнозування, оцінки системи вирішення, його організації та корегування, у відповідності до вихідних даних проектування та постановка нових завдань. Саме такий процес вирішення педагогом творчих завдань формує інноваційний стиль його мислення. Отже, на думку дослідниці, провідними щодо дослідницької діяльності є дослідницькі вміння педагога якими забезпечується процес вирішення творчих завдань [3].

За твердженням О. Обухова дослідницька діяльність вчителя є творчим процесом, що спрямований на вирішення тих педагогічних ситуацій, результат яких не відомий заздалегідь та які передбачають наявність тих етапів, які характерні для наукового дослідження [7]. Таким чином, в основу дослідницької творчості вчителя покладена наукова складова, яка характеризується упорядкованістю, лаконічністю, послідовністю, наочністю. Результатом дослідницьких дій вчителя є високий рівень його творчої реалізації. Саме спосіб та міра творчої реалізації педагога у дослідницькій діяльності визначає сутність його дослідницької культури.

Можемо зазначити, що дослідницька культура педагога виражена у системі його професійних якостей та визначається специфікою його дослідницької діяльності. Вміння застосовувати теоретичні дослідження у практичній педагогічній діяльності визначає методологічну культуру вчителя [8, с. 78-89]. Її складовими є методологічна рефлексія, критичне мислення, творче застосування інновацій, володіння тими дослідницькими вміннями які ґрунтуються на методологічних знаннях. Слід зазначити, що методологічна культура характеризує рівень дослідницької культури та проявляється в останній, адже основоположними її складовими є формулювання і творче вирішення педагогічних задач, проектування, конструювання практичної педагогічної діяльності. Як на складові методологічної культури можна вказати на професійне мислення, на якому ґрунтується оволодіння методологією організації навчальної діяльності та вміння використовувати наукові педагогічні знання у практичній діяльності. Нові форми та механізми взаємодії педагогічної теорії і практики стають основою щодо інноваційних процесів, а отже вимагають методологічної обізнаності.

Висновки. Підсумовуючи вказане можемо дійти висновку про те, що формування дослідницької культури вчителя у системі неперервної освіти можна розглядати як динамічний процес його професійного зростання, що характеризується рівнем професійної підготовки. Розвиток дослідницької та методологічної культури вчителя визначається сукупністю таких умов як: організація курсів, тренінгів, творчих професійних об'єднань, науково-практичних конференцій; створення мотиваційного середовища щодо навчання через новий зміст, технології, інновації, умови для творчого застосування набутого педагогічного досвіду; формування у вчителя потреби у неперервному професійному зростанні, та творчої ініціативи як одного з його чинників. Методологічна культура є важливою умовою формування дослідницької культури педагога, яка передбачає набуття знань щодо логіки та методів педагогічного дослідження.

Література

1. Буряк В. К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект / В. К. Буряк. – К. : Деміург, 2005. – 228 с.
2. Горохівська Т. М. Формування світоглядної культури майбутніх вчителів історії у процесі фахової підготовки: автореферат дис. ... канд. пед. наук / Т. М. Горохівська. – Вінниця, 2009. – 23 с.
3. Дерев'янка Т. Є. Структура дослідницької культури вчителя загальноосвітнього навчального закладу / Т. Є. Дерев'янка // Педагогіка та психологія. – 2016. – Вип. 52. – С.48-59
4. Занков Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. – М. : Педагогика, 1990. – 424 с.
5. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б. Крылова. – М. : Выс. Школа, 1990. – 140 с.
6. Михнюк М. Зміст функціональних компонентів професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю / М. Михнюк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 5. – С. 68-78

7. Обухов А. Развитие исследовательской деятельности учащихся / А. Обухов // Народное образование. – 2004. - № 2 – С. 146-149
8. Пидкасистый П. И. Педагогика: учеб, пособие для студентов пед. Вузов и пед. Колледжей / П. И. Пидкасистый. – М. : Пед. Общество России, 2004. – 608 с.
9. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре/ Г. Риккерт – М.: Республика, 1998. – 410 с.
10. Рожественская Т. М. Формирование научно-познавательных интересов учащихся вузов: автореф. дис.... канд. пед. Наук / Т. М. Рожественская. – Минск, 1978. – 22 с.
11. Труфкіна М. В. Дослідницька культура як важлива складова загальної культури майбутніх філологів / М. В. Труфкіна // Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Сер. : Педагогіка. – 2013. – Вип. 2. – С. 105-111. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpth_2013_2_22
12. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: Навч. Посібник / Т. І. Туркот. – Херсон, 2011. – 608с.
13. Упатова І. П. Науково-практична підготовка майбутнього вчителя-дослідника / І. П. Упатова // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2010. – Випуск XXIV. – С. 200-211
14. Якунин В. А. Психология педагогической деятельности / В. А. Якунин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 103 с.

References

1. Buriak V. K. Pedagogichna kultura: teoretyko-metodolohichni aspekt / V. K. Buriak. – K. : Demiurh, 2005. – 228 s.
2. Horokhivska T. M. Formuvannya svitohliadnoi kultury maibutnix vchyteliv istorii u protsesi fakhovoi pidhotovky: avtoreferat dys. ... kand. ped. nauk / T. M. Horokhivska. – Vinnytsia, 2009. – 23 s.
3. Derev'ianko T. Ye. Struktura doslidnytskoi kultury vchytelia zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu / T. Ye. Derev'ianko // Pedagogika ta psykholohiia. – 2016. – Vyp. 52. – S.48-59
4. Zankov L. V. Izbrannyye pedagogicheskiye trudy / L. V. Zankov. – M. : Pedagogika, 1990. – 424 s.
5. Krylova N. B. Formirovaniye kul'tury budushchego spetsialista / N. B. Krylova. – M. : Vys. SHkola, 1990. – 140 s.
6. Mykhniuk M. Zmist funktsionalnykh komponentiv profesiinoi kultury vykladachiv spetsialnykh dystsyplin budivelnogo profilu / M. Mykhniuk // Pedagogika i psykholohiia profesiinoi osvity. – 2014. – № 5. – S. 68-78
7. Obukhov A. Razvitiye issledovatel'skoy deyatel'nosti uchashchikhsya / A. Obukhov // Narodnoye obrazovaniye. – 2004. - № 2 – S. 146-149
8. Pidkasisty P. I. Pedagogika: ucheb, posobiye dlya studentov ped. Vuzov i ped. Kolledzhey / P. I. Pidkasisty. – M. : Ped. Obshchestvo Rossii, 2004. – 608 s.
9. Rikkert G. Nauki o prirode i nauki o kul'ture / G. Rikkert – M. : Respublika, 1998. – 410 s.
10. Rozhdenstvenskaya T. M. Formirovaniye nauchno-pozavatel'nykh interesov uchashchikhsya vuzov: avtoref. dis.... kand. ped. Nauk / T. M. Rozhdenstvenskaya. – Minsk, 1978. – 22 s.
11. Trufkina M. V. Doslidnytska kultura yak vazhlyva skladova zahalnoi kul'tury maibutnix filolohiv / M. V. Trufkina // Naukovyi visnyk Kremenetskoho oblasnoho humanitarno-pedahohichnoho instytutu im. Tarasa Shevchenka. Ser. : Pedagogika. – 2013. – Vyp. 2. – S. 105-111. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpth_2013_2_22
12. Turkot T. I. Pedagogika vyshchoi shkoly: Navch. Posibnyk / T. I. Turkot. – Kherson, 2011. – 608 s.
13. Upatova I. P. Naukovo-praktychna pidhotovka maibutnoho vchytelia-doslidnyka / I. P. Upatova // Naukovi zapysky kafedry pedagogiky. – 2010. – Vypusk KhKhIV. – S. 200-211
14. Yakunin V. A. Psikhologiya pedagogicheskoy deyatel'nosti / V. A. Yakunin. – L. : Izd-vo LGU, 1990. – 103 s.

Одержано статтю: 12.02.2019

Прийнято до друку: 26.03.2019